

Hoşgörü ve Eğitimi*

Recep KAYMAKCAN*

hoşgörü kavramının diğer bir çok kavramda olduğu gibi kapsayıcı bir tanımını yapmak oldukça zordur. Hoşgörü tanımı farklı kültürlerin ne anladığı ve hangi perspektiften baktığına göre değişmektedir. Farklılıklara saygı içinde birlikte yaşam için önemli bir değer olan hoşgörü bazı tanımları şöyle:

1

Hoşgörü Nedir?

“Hoşgörü, inanışların, fikirlerin ve uygulamaların konuşulmasında, tartışılmasında ve gerekiyorsa uygulanmasında ikna etme yönteminden ayrılmamak veya en azından ayrılmamaya azami ölçüde özen göstermektir.”

“Hoşgörü bir insanın kendinden farklı düşünceleri, farklı inançları, farklı bir yaşam tarzı olan, farklı değerler sistemi olan insana ya da insanlara sevecen bir tahammül göstermesi demektir.”

Hoşgörü tahammül etmekten daha kapsayıcı olan ve modern anlamını da içeren UNESCO tarafından yapılan tanım şöyledir: “Hoşgörü, temelde başkasının yani farklı olanın kendileri gibi olma hakkına saygı göstermek ve ötekine verilen zararın kendine ve herkese verilen zarar anlamına geleceği için zarar vermekten kaçınmaktır.”

Hoşgörünün İki Yorumu

Hoşgörünün negatif ve pozitif hoşgörü şeklindeki iki yorumunu M. Yürüşen “Ahlaki ve Siyasi Hoşgörü” kitabında şöyle açıklıyor:

Negatif Hoşgörü: Hoşgörünün sadece başkalarını rahat bırakmamızı ya da onlara zulmetmekten kaçınmamızı gerektirdiği biçiminde yorumlanmasıdır. Negatif hoşgörü anlayışında, hoşgörüyü meşrulaştırmak için kullanılan argü-

* Prof. Dr.,
Sakarya Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi, Din Eğitimi
Anabilim Dalı Öğretim Üyesi,
recep@sakarya.edu.tr

1 Metin, Recep Kaymakcan'ın “Ahlaki Bir Değer Olarak Hoşgörü ve Eğitimi”, Kaymakcan, R & M. Uyanık (eds) *Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlak*, Dem Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 389-408'de yayınlanan bölümün kısaltılmış şeklidir.

Hoşgörü tahammül etmekten daha kapsayıcı olan ve UNESCO tarafından yapılan tanım şöyledir: Hoşgörü, temelde başkasının yani farklı olanın kendileri gibi olma hakkına saygı göstermek ve ötekine verilen zararın kendine ve herkese verilen zarar anlamına geleceği için zarar vermekten kaçınmaktır.

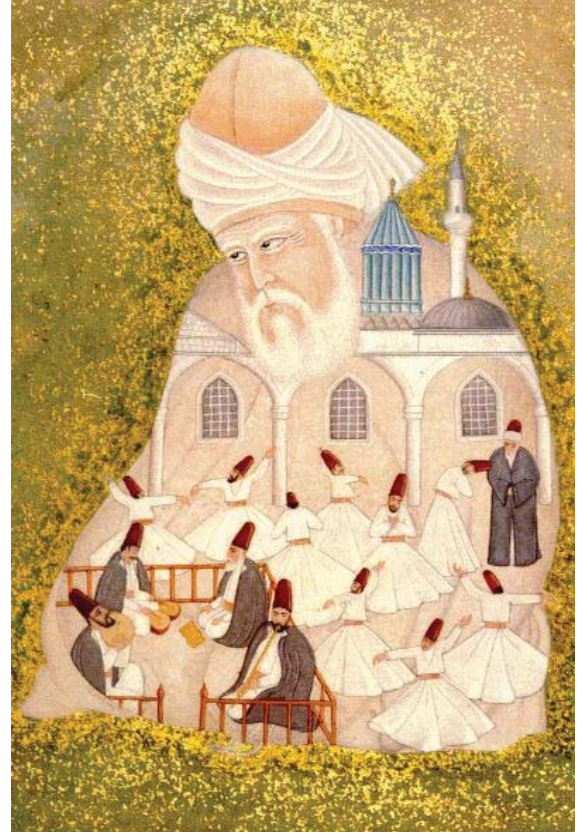
manlar hoşgörüü yapıyı bakımından iyi olarak kabul edilmez. Bu şüphesiz hoşgörünün iyi olmadığı anlamına gelmez. Hoşgörü yine doğru ve iyi bir şeydir ama onun iyi ya da doğru olarak değerlendirilmesinin sebebi bizzat hoşgörünün iyiliğine duyulan inanç değil, hoşgörsüzlüğün yaratacağı ağır sonuçlardır.

Hoşgörünün gerekliliğini tesis eden negatif argümanlardan ilki hoşgören açısından bir yanlış sona erdirmenin çok pahalıya mal olacak olmasına dayanır. (Alkolün yasaklanmasının insanları onu elde etmek için gayrimeşru yollara sevk etmesi gibi) İkinci olarak ortadan kaldırılması düşünülen durumu yok etmenin çok zor olduğu durumlarda olayın çekici bir boyut kazanmasını önlemek için hoşgörmek daha etkili olabilir. Üçüncü argüman ise hoşgörmeyip insanları belli şeylere zorlamanın onları bir inancı gerçekten kabul etmeye yönlendirmeyecek olmasıdır. Kısaca soruna negatif yönden bakarken hoşgörü, hoşgörsüzlüğü daha az istediğiniz için size göre yanlış olan kanaat ve eylemlerin sürmesine izin vermektir. Bu bakımdan hoşgörü bir öncelikler düzenlemesi, basiretli bir hesaplama, fazla kalabalıklaşmış ve ısınmış bir gezegen için uygun geçici çözüm olarak düşünülebilir.

Pozitif Hoşgörü

Hoşgörünün, hoşgörsüzlüğün konusu olan ya da olabilecek kişilere, gruplara, topluluklara yardımcı olmayı, onları desteklemeyi ve geliştirmeyi gerektirdiği şeklinde yorumlanmasıdır.

Pozitif hoşgörü anlayışını negatif hoşgörüden ayıran en önemli öğe onun bir şeyi hoşgördüğü-

müzde yanlış bir şey yapıyormuşuz duygusunu önlemesi, yani hoşgörünün doğasında barındırdığı gerilimi neredeyse tümüyle yok etmesidir. Bunun sebebi, hoşgörüü, pozitif taraftan bakarken, ya daha kapsamlı bir "iyi"nin, örneğin özgürlüğün, bir aracı veya bileşeni ya da bizzat kendinde iyi olarak kavramamızdır. Yani pozitif hoşgörü anlayışında hoşgörünün öneminin iki şekilde vurgulanabileceği söylenebilir. Araçsal bir iyi olarak hoşgörü ve kendinde bir iyi olarak hoşgörü.

Bunlardan birincisine göre hoşgörölü bir biçimde eylemenin sonuçları, hoşgörüsüz olarak eylemde bulunmanın sonuçlarından daha iyidir. Hoşgörü-yü kendinden iyi olarak ele alan argüman göreyse; başkalarının düşüncelerine ve bu düşüncelerin şekillendirdiği hayat tarzlarına aldırış etmek, onları umursamak ve ciddiye almak, önemlidir ve gereklidir. Kişi böyle yapmaya kendini zorladığı zaman, gerçekten eğitilmiş ve saygıya hak kazanan birisi olacaktır. Yabancı, hoşla gitmeyen hatta kötü olabilen, ancak insan inançlarının derin bir yansıması oldukları için ilğimizi hak eden düşüncelerin anlaşılması bir gereklilik, bir yükümlülüktür. Bu yaklaşımda hoşgören, yargılamaktan çok anlamayı ön plana çıkaran bir kimsedir.

ğerlerine karşı saygılı olmanın altı çizilmekte ve hoşgörölü bireylerin yetişmesi hedeflenmektedir. Hoşgörünün önemine vurgu yapılmasına rağmen okullarda şiddet eğilimleri artmakta ve birbirlerine karşı saygılı fertlerin yetişmesinde problemler yaşanmaktadır. Bu konuda neler yapılabilir? Bunun üzerinde durmaya çalışalım:

1. Hoşgörü ve diğerlerine saygı eğitimi yalnızca bu konu ile ilgili bazı derslerde öğretilecek sıradan konu başlıklarından biri olarak görülmemelidir. Konuya bütüncül olarak yaklaşılmalıdır. Okul kültüründe idare, öğretmen, öğrenci ve veli arasındaki ilişkilerde ötekine saygı ve hoşgörü-yü destekleyecek bir eğitim ortamının oluşturulması gerekmektedir. Bu amaçla eğitim kurumlarımızın yalnızca öğrencinin bilişsel açılarından gelişmesini

Hoşgörüsüzlük, kişinin kendi grubunun, kendi inançlarının ya da kendi yaşam biçiminin bir diğerinden üstün olduğu kanısından doğar. Bunların temelinde kişinin insan olarak değerinin reddedilmesi vardır. Bu nedenle hoşgörü eğitiminin hedefi insanların insanlık onurunun tanınması ve saygı gösterilmesidir.

Eğitim ve Hoşgörü

İnsanların doğuştan kendinden dinî, etnik kültürel vb. yönlerden farklı olan insan veya toplumlara karşı ön yargılı, hoşgörüsüz, saygısız olma gibi olumsuz niteliklere sahip olmadığını düşünürsek hoşgörü kültürünün oluşmasında eğitimin yeri ve önemini daha iyi kavrayabiliriz. Diğer bir ifade ile hoşgörüsüzlük öğrenilmiş bir davranıştır. Hoşgörüsüzlüğün öğrenilmiş bir davranış olması eğitim yolu ile bu davranışların hoşgörüye dönüşebileceği konusunda bizlere fırsat sunmaktadır.

Hoşgörüsüzlük, kişinin kendi grubunun, kendi inançlarının ya da kendi yaşam biçiminin bir diğerinden üstün olduğu kanısından doğar. Bunların hepsinin temelinde kişinin insan olarak değerinin reddedilmesi vardır. Bu nedenle hoşgörü eğitiminin temel hedefi bütün insanların insanlık onurunun ve saygınlığının tanınması ve bunlara saygı gösterilmesidir. Okullarımızda öğretim programları ve sosyal ağırlıklı derslerde hoşgörü ve di-

sağlayan ve bir üst eğitim kurumuna öğrenci sağlayan bir yapı arz etmesi sorgulanmalı ve okulun bunun ötesinde insani değerlere sahip fertler yetiştirilmesi konusuna da özel önem verilmelidir. Öğretmen yetiştirme programları ve hizmetiçi eğitim programlarında öğrencilere başta hoşgörü olmak üzere insani erdemleri davranış olarak benimsetmenin en az akademik başarı kadar önemli olduğu bilincinin oluşturulması ve bu hususta donanıma sahip olması yönünde gayret gösterilmesi son derece önemlidir. Somut olarak bir okul hoşgörü, diğerine saygı ve ayrımcılık vb. seçilen belirli konularda hangi durumda olduklarıyla ilgili olarak bir durum tespiti ile işe başlayabilir. Bu konuda bakanlık, üniversite ve insan hakları konusuyula ilğilenen sivil toplum örgütlerinin okullara yardımcı olacak programlar geliştirmeleri ve insan kaynakları konusunda yardımcı olmaları gerekmektedir.

2. Çoğu zaman öğrenciler ve öğretmenler hangi tutum ve davranışların hoşgörüsüzlük olabileceği konusunu yeterli bilinç düzeyine sahip olmamak-

tadır. Öğrenciler bazen çevreden gördüğünden veya farklı nedenlere bağlı olarak arkadaşlarına karşı alaycı davranmakta ve görmemezlikten gelmektedir. Çoğu zaman bu davranışların bir hoşgörüsüzlük biçimi olduğu bilinmemektedir. Bu nedenle okul ortamında paydaşlar arasındaki ilişkilerde neyin hoşgörü olup neyin olmadığı konusunda bir sorgulama yapılması ve bu konularda bilgilendirme yapılarak tartışılmalı ve farkındalık düzeyinin artırılmasına yönelik faaliyetlerde bulunulmalıdır. Örneğin, okullarda öğrenciler arasında şiddet giderek artmakta ve güçlü olan veya belirli bir grup oluşturan öğrencilerin diğerleri üzerinde alay etmeden başlayarak fiziki olarak cezalandırmaya kadar hoşgörüsüzlük örnekleriyle karşılaşmaktadır. Öğrenciler arasında artan okul zorbalığının nedenleri ve önlenmesi üzerinde düşünülmesi ortamının oluşturulması hoşgörü eğitiminin bir konusu olarak düşünülebilir. Araştırmalar okul zorbalığının öğrencilerin sosyal, psikolojik ve akademik gelişmeleri ile sağlıklarını olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Rehberlik dersleri veya okul içinde öğrenci gruplarına yapılacak eğitici seminerlerde bu konu ele alınabilir. Böylelikle öğrenciler okul ortamında hoşgörüsüzlüğün insanların gelişimine nasıl olumsuz etki yaptığı ve hoşgörü eğitiminin soyut bir konu olmadığı bilinci kazanmalarına yardımcı olunur.

3. Öğrencilerin okul ve sınıf içi iletişimde hoşgörü veya hoşgörüsüzlük konusundaki davranışlarının toplumdaki anlayışın bir yansıması olduğu üzerinde durulmalıdır. Genellikle küçük çocuklar evde gördükleri davranışları taklit ederler. Okulları toplumların bir aynası ve mikro seviyede yansıması olduğunu düşünürsek hoşgörü konusunda okuldaki yaşantı, o bölgedeki genel anlayış hakkında bir fikir elde etme fırsatı verir. Böylelikle okul yoluyla hoşgörüsüzlük konularının yerel düzeyde fotoğrafının çekilmesi mümkün olur. Bu tespitler hoşgörüsüzlük konusunda sistematik olarak problemleri alanlar olduğu sonucunu verirse yerel yöne-

ticiler ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği yolları aranabilir. Böylelikle hoşgörü eğitimi konusunda bilinç oluşumuna yönelik programlar geliştirilmesine katkı sağlanmış olur. Öğrencilerin aile ile okul arasındaki iletişim karşılıklıdır. Öğrenciler okulda hoşgörü ve diğerine saygı konusunda öğrendiklerini ailesine taşıyacaktır. Aile içerisindeki ilişkilere ve arkadaş grubundaki hoşgörü veya hoşgörüsüzlük uygulamaları ve düşünceleri hususunda farkındalık düzeylerinin artması sağlanabilir. Bu ise hoşgörü eğitiminin önemli basamaklarından birini oluşturmaktadır.

4. Hoşgörü konuları işlenirken yalnız tarihten ve günümüzden önemli kişiler veya habere konu olmuş hoşgörü ve hoşgörüsüzlük örnekleriyle yetinilmemelidir. Yalnız bu örneklerle yer verildiği takdirde öğrencilerde “bu bizi pek fazla ilgilendirmiyor” gibi bir his uyandırabilir. Türkiye’de konuya yer veren kitapların bu eğilimde olduğu görülmektedir. Tarih, Sosyal Bilgiler, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi gibi derslerde hoşgörü ve onunla bağlantılı kavramlarla ilgili örnekler tarihteki önemli kişilerden ve olaylardan seçilmektedir. Oysa çocukların kendi veya yakın çevrelerinde geçen olaylar konusu üzerinde düşünmeleri ve tartışmaları sağlanırsa bu türde bir hoşgörü eğitiminden istenilen verim daha fazla alınabilir.

Hoşgörü eğitimi bağlamında şu etkinliklerin yapılması da faydalı olacaktır: Gazete ve dergilerden hoşgörüsüzlükle ilgili haberler ve resimlerin getirilerek sınıfta bir pano oluşturulabilir. Ülke içinden ve dünyadan örnekler sunulabilir. Her bir hoşgörüsüzlük örneği ile ilgili olarak aşağıdaki hususlar üzerinde durulabilir:

- Çatışmaya taraf olanlar kimlerdir?
- Olayda hoşgörüsüzlüğe işaret eden olaylar hangileridir?
- Taraflardan olayı anlatımları istenseydi nasıl izah eder ve anlamlandırırıldır?
- Olayın çıkış zamanı ve kişileri birbirine karşı tahammülsüz yapan nedir?

- Sizce bu çatışma çözülebilir mi? Taraflar hoşgörünün gelişmesi durumunda birbirlerine hoşgörü ile davranabilirler mi? Tahammül edilemez bulduklarıyla neler yapmaları gerekir ve kimler bu konuda yardımcı olmalıdır?

Kişisel olarak yaşadığı hoşgörüsüzlük örnekleri öğrencilerden anlatılması istenir. Hoşgörüsüz davranışların ve çevrenin tepkisinin ne olduğu üzerinde durulur. Hoşgörüsüzlüğü önleme amacıyla okul, devlet ve toplumda kuralların neler olduğu üzerinde durulur.

5. Hoşgörü kavramı, hoşgörülü olmanın önemi vb. konularda öğrencilere bilgi yüklemek yeterli değildir, öğrencilerde “bunlar bizim zaten bildiğimiz şeyler” gibi bir havanın oluşmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla ilişkilerinde ve karşılaştığı olaylara konuya hoşgörü perspektifinden bakabilecek ve yorumlayabilecek bireyler yetiştirmek esas olmalıdır. Bu formasyonda öğrencilerin yetişmesi de yalnız belirli derslerde bu konular üzerinde durmakla gerçekleşemeyeceği ve okul kültürü içerisinde hoşgörü ikliminin oluşması için gayret gösterilmesine bağlı olduğu üzerinde durulabilir.

Okulda Hoşgörüsüzlük Belirtileri

Hoşgörüsüzlüğün belirtileri ve göstergelerinin bilinmesi etkin hoşgörü eğitiminin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Bazı durumlarda hoşgörüsüzlük davranışı sergileyenler bunun farkında olamamaktadır. Bu sebeple hangi eylem ve davranışların hoşgörüsüzlük olarak değerlendirileceği konusunda kriterlerin bilinmesi gerekmektedir. Hoşgörüsüzlük belirtilerinin biri veya birkaçı aynı anda öğrencilerde bulunabilir. Öğretmenlere okulda hoşgörü eğitiminde yardımcı olabilecek bazı hoşgörüsüzlük belirtileri şunlardır:

Dil: Öğrencilerin birbirlerini kızdırmak amacıyla başka adlarla çağırmaları veya sınıftaki arkadaşını tanımlarken veya ona seslenirken ırksal, etnik kökenli küçük sözler veya başka küçük düşürücü sözler kullanılması.

Alaycılık: Çocukların, başkalarını, bazı kişisel özelliklerine, yanlışlarına, ailesine veya arkadaşlarına aşağılamak amacıyla dikkat çekmesi.

Günah Keçisi Yapma: Öğrencilerin spor etkinlik-

leri veya diğer yarışmalardaki aksiliklerden, anlaşmazlık veya yenilgilerden bir veya birkaç sınıf arkadaşını sorumlu tutma eğilimi.

Ön yargı: Bazı öğrencilerin ırkından, etnik kökeninden veya kişisel özelliklerinden dolayı daha az yetenekli veya daha az değerli olduğunun var sayılmasıdır. Ayrıca öğrencilerin davranışlarıyla ilgili hükümlerin, somut veriler yerine olumsuz genellemelere ve tipllemelere göre yapılması da ön yargı göstergesidir.

Ayrımcılık: Öğrencilerin bazı sınıf arkadaşlarını düzenli bir şekilde eş veya takım arkadaşı seçmeyerek ondan uzak durulması.

Klişeleştirme: Çocukların, ırksal veya etnik gruplar, engelliler, farklı cinsten olanlar, yaşlılar veya kendinden farklı olan insanlar hakkında olumsuz nitelikte genellemede bulunmaları.

Kutsal Olanın Kötülenmesi: Öğrenciler için anlamlı olan dinî veya kültürel simgelerin, inançların, onların inançlarını veya kimliklerini aşağılamak veya küçük düşürmek amacıyla kötülenmesi.

Dışlama: Kimi öğrencilerin sürekli olarak oyunlardan, klüp faaliyetlerinden veya okul dışı etkinliklerden uzak tutulmasıdır.

Taciz Etme: Öğrencileri sıkıştırıp hırpalayarak sıralarına veya kitaplarının içine isimsiz hoş olmayan notlar, resimler bırakarak veya mağdur edilen öğrencinin gruba boyun eğmesini veya gruptan çıkmasını sağlamaya yönelik başka davranışlarda bulunulması.

Zor Kullanma: Kimi öğrencilerin kasıtlı bir biçimde daha küçük veya daha güçsüz çocukları sindirme, zorbanın istediklerini yapması için onlar üzerinde topluluk içerisindeki ağırlığını kullanmasıdır. Bunun daha ileri aşaması öğrencilere diğer öğrenciler tarafından fiziksel saldırıda bulunulmasıdır.

Öğretmenlere Öneriler

Öğretmenler hoşgörü eğitiminde merkezî bir yere sahiptir. Bu nedenle öğretmenin hoşgörü eğitimi konusunda yeterli donanıma sahip olması okullardaki hoşgörü ve birlikte yaşama kültürünün oluşmasında ve başarıya ulaşmasında en önemli etkidir. Eğitimcilerle yönelik hoşgörü eğitimi konusundaki kimi önerileri şöyle sıralayabiliriz:

1. Davranışlarınızla öğrencilere örnek olmanın önemini iyi biliniz. Bu nedenle başta sınıf içerisinde öğrencilerle iletişimde, öğrenciler arası sorun olduğunda nasıl davrandığınızı gözden geçiriniz. Bu süreç içerisinde farkında olmadan hoşgörüsüzlük sayılabilecek davranışlarda bulunup bulunmadığınızı kontrol ediniz. Farkındalık hoşgörü eğitiminin özünü oluşturmaktadır.
2. Öğrencileri saldırgan ve aşırı rekabetçi davranışlar yerine kişisel başarıyı ve girişimciliği özendiren işbirliği ve ilgi çekecek etkinlikler yapılmasını özendiriniz; çünkü aşırı rekabetçilik bazen hoşgörüsüz davranışların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.
3. Öğrencilere bütün eğitim sürecinde akademik başarı kadar hoşgörü, sorumluluk, saygı vb. değerleri kazanmanın önemli olduğunu hissettirmeye çalışınız. Okulun yalnızca bir üst eğitim kurumuna hazırlama ve bilişsel gelişimine katkı sağlama dışında görevlerinin de olduğunu unutmayınız.
4. Öğrencilere tartışmalı konularda kendi görüşlerini ortaya koyabilme fırsatı veriniz ve konulara eleştirel olarak bakabilecek ve başka görüşler üzerinde düşünmeyi özendirecek bir öğrenme atmosferi sağlayınız. Hoşgörüsüzlüğün önemli nedenlerinden biri kendi düşünce veya inancının tek gerçeklik olduğu iddiası olduğunu unutmayalım.
5. Öğrencilere kendilerinin önemli, değerli ve özel olduklarını hissetmelerine yardımcı olunuz. Karar alma süreçlerine olabildiğince öğrencileri dahil etmeye çalışınız; çünkü kendine değer verme ve başkalarına saygı gösterme, hoşgörülü bireyin temel özellikleridir.
6. Öğrencilerin kendilerini anlamalarına, duygu ve düşüncelerini anlatmalarına ve başkalarına karşı anlayış geliştirmelerine fırsat verecek temsiller, birlikte oyunlar ve sosyal aktiviteler yoluyla sosyal becerilerini geliştirmelerine olanak sağlayınız.
7. Hoşgörüsüzlüğe yapılacak müdahalede dikkatli olunmalı, hoşgörüsüzlük olgusu üzerine odaklanılmalıdır. Okulda, hoşgörüsüz tutum ve davranış sergileyen suçlu öğrenciyi sınıf arkadaşlarının önünde azarlama veya mağdura aşırı yakınlık gösterme yolu kullanılmamalıdır.

8. Özellikle sosyal derslerde farklı kültürler, tarihler, dinler öğretilirken farklılıklardan daha çok ortak noktaları ön plana çıkarınız. Değişik alanlarda farklılıkların bir gerçeklik olduğu belirtiniz, ancak bu farklılıkların çatışmadan daha çok bir zenginlik kaynağı olduğu üzerinde durunuz.
9. Öğrencilerin kendilerini rahat ve güvende hissetmelerine ve diğerlerine güven duymalarına sağlayacak bir okul çevresi oluşmasına yardımcı olunuz. Saldırgan ve hoşgörüsüz davranışların önemli nedenlerinden biri insanların kendini tehdit edici bir ortamda algılamalarıdır.
10. Hoşgörüsüzlüğün bir belirtisi olan şiddet dünyada ve ülkemizdeki okullarda yaygınlaşmaktadır. Öğrencilere şiddet uygulandığı durumlarda müdahale edileceği ve hoşgörü gösterilmeyeceğinin bilinmesini sağlayınız. Okulunuzda şiddet içeren davranışların nedenleri üzerinde durunuz ve bu konularda ailelerle etkin işbirliği yapma yollarını araştırınız. Ayrıca çatışma durumlarında çatışmaların nasıl çözülebileceğini öğrencilerin katılımını sağlayacak şekilde öğretmeye çalışınız. ■